

Running head: SOCIAAL-EMOTIONEEL FUNCTIONEREN VAN ADOLESCENTEN NA
SCHEIDING

De Invloed van Scheiding op het Sociaal-Emotioneel Functioneren van Adolescenten
Carlijn C.M. Habraken (3640841), Renée Jacobs (3646637), Christina V. Jongejan
(3651568) en Imke M.P. van de Ven (3640256)

Universiteit Utrecht
Faculteit Sociale Wetenschappen

Bachelorthesis Pedagogische Wetenschappen

Cursus code: 200600045

Werkgroepnummer: 6

Eerste beoordelaar: Mevr. M.D. van Doorn

Tweede beoordelaar: Mevr. M. Vermande

Datum: 14-06-2011

Samenvatting

Onderzoek heeft aangetoond dat een scheiding grote gevolgen kan hebben voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Problemen van adolescenten als gevolg van een scheiding zijn verschillend in ernst en variatie. Deze studie heeft het verschil in sociaal-emotioneel functioneren tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen onderzocht, specifiek op de volgende domeinen: vertonen van agressieve gedragingen, ervaren van depressieve gevoelens, zelfbeeld, sociale acceptatie en ouderlijke betrokkenheid bij de adolescent. De steekproef bestond uit 877 adolescenten in de leeftijd van 11 tot en met 17 jaar, verspreid over 12 middelbare scholen in Nederland. Door middel van een samengestelde vragenlijst gebaseerd op erkende meetinstrumenten is het sociaal-emotioneel functioneren vastgesteld. In overeenstemming met de verwachting blijkt dat adolescenten met gescheiden ouders meer depressieve gevoelens ervaren, een lager zelfbeeld hebben en een lagere ouderlijke betrokkenheid ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. In tegenstelling tot de verwachting blijkt dat er geen verschil is in het vertonen van agressieve gedragingen en de mate van sociale acceptatie tussen beide groepen.

Vastgesteld kan worden dat adolescenten met gescheiden ouders deels lager sociaal-emotioneel functioneren dan adolescenten uit intacte gezinnen. Deze resultaten zijn onder andere van belang voor vervolgonderzoek naar het effect van scheiding op de ontwikkeling van de adolescent.

Jaarlijks komen er in Nederland gemiddeld 70.000 scheidingskinderen bij (Spruijt & Kormos, 2010). Een scheiding kan grote gevolgen hebben voor de ontwikkeling van het kind, zowel op sociaal als op emotioneel gebied (Amato & Cheadle, 2005; Cherlin, Chase-Lansdale, & McRae, 1998; Hetherington & Kelly, 2002). Het blijkt dat 20 tot 25 procent van de kinderen met gescheiden ouders sociale en psychologische problemen ervaren tegenover 10 procent van de kinderen uit intacte gezinnen (Hetherington & Kelly, 2002).

De problemen die adolescenten met gescheiden ouders laten zien zijn verschillend en ook de ernst van deze problematiek varieert. Dit komt onder andere door de leeftijdsfase waarin de adolescent zich bevindt op het moment dat de scheiding plaatsvindt en door de manier waarop het scheidingsproces wordt vormgegeven (Bolgar, Zweig-Frank, & Paris, 1995; Lansford, Malone, Castellino, Dodge, Pettit, & Bates, 2006; Pagani, Boulerice, Tremblay, & Vitaro, 1997). Ook het verschil tussen jongens en meisjes blijkt een rol te spelen bij de problemen die mogelijk door scheiding worden veroorzaakt (Lansford, Malone, Castellino, Dodge, Pettit, & Bates, 2004). Vaak laten jongens meer externaliserende problemen zien en meisjes meer internaliserende problemen (Kelly, 2000; Storksen, Roysamb, Holmen, & Tambs, 2006).

Dit onderzoek richt zich op het sociaal-emotioneel functioneren van adolescenten, specifiek op het verschil in sociaal-emotioneel functioneren tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen. Het sociaal-emotioneel functioneren van adolescenten wordt hier geoperationaliseerd in vijf domeinen: het vertonen van agressieve gedragingen, het ervaren van depressieve gevoelens, het zelfbeeld, de sociale acceptatie en de ouderlijke betrokkenheid bij de adolescent. Deze domeinen worden hierna toegelicht. Er wordt verwacht dat adolescenten met gescheiden ouders op elk van deze domeinen verschillen ten opzichte van adolescenten uit intacte gezinnen.

Agressie en depressie

Scheiding kan bij adolescenten een rol spelen in het vertonen van agressieve gedragingen en in het ervaren van depressieve gevoelens. Agressie is een vorm van externaliserende problematiek. Het blijkt dat scheiding een effect heeft op het vertonen van delinquent en agressief gedrag, waarbij de toename hierin bij jonge adolescenten groter is dan bij oudere adolescenten (Spruijt, DeGoede, & VanDerValk, 2001; VanDerValk, Spruijt, DeGoede, Maas, & Meeus, 2005). Uit onderzoek naar het gedrag van jongens in het basisonderwijs blijkt dat jongens met gescheiden ouders een toename in externaliserende problemen laten zien in het jaar wanneer de scheiding plaatsvond en tevens in het opeenvolgende jaar (Lansford et al., 2004, 2006).

Onder internaliserende problemen worden sociaal-emotionele problemen verstaan, zoals het ervaren van depressieve gevoelens. Uit onderzoek naar de effecten van scheiding, specifiek op het ervaren van depressieve gevoelens en op het ontstaan van

een depressieve stoornis, blijkt dat deze zowel op korte als op lange termijn aanwezig kunnen zijn (Ross & Mirowsky, 1999). Uit onderzoek is naar voren gekomen dat wanneer kinderen tussen de 5 en 11 jaar oud zijn op het moment dat de scheiding plaatsvindt, zij meer kans hebben op het ontwikkelen van een depressieve stoornis dan kinderen die jonger of ouder zijn (Spruijt, 2006). Deze internaliserende problemen kunnen ontstaan of toenemen in de vroege adolescentie (VanDerValk et al., 2005).

Op basis van deze literatuur wordt er verwacht dat adolescenten met gescheiden ouders meer agressief gedrag vertonen en meer depressieve gevoelens ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. Tevens wordt onderzocht of er verschillen zijn tussen jongens en meisjes, hierbij wordt verwacht dat jongens met gescheiden ouders meer agressief gedrag vertonen dan meisjes met gescheiden ouders en meisjes met gescheiden ouders meer depressieve gevoelens ervaren dan jongens met gescheiden ouders.

Zelfbeeld

Stressoren in het gezin zijn een belangrijke indicator voor het ervaren van psychologische problemen (Amato & Sobolewski, 2001, Kelly & Emery, 2003). De manier waarop kinderen met deze stressoren omgaan, is afhankelijk van de competenties die zij bezitten en de frequentie van de aanwezige stressoren (Kelly & Emery, 2003). Onderzoek toont aan dat scheiding en het proces daaromheen gepaard gaan met stressoren die gevolgen kunnen hebben voor de ontwikkeling van het zelfbeeld van adolescenten (Amato & Keith 1991; Pawlak & Klein, 2010; Potter, 2010). Zelfbeeld wordt gezien als het hebben van een positieve of negatieve houding ten opzichte van zichzelf, de mate van tevredenheid van zichzelf en de waardering van zichzelf in vergelijking met anderen (Davis-Kean & Sandler, 2001; Rosenberg, 1965).

Negatieve gevolgen van een scheiding, zoals het verlies van vriendschappen, minder inkomen, verandering in de relatie met de verzorgende ouder en weinig contact met de andere ouder, kunnen de zelfwaardering van kinderen aantasten (Hanson, 1999). Naar de directe invloed van scheiding op het zelfbeeld van adolescenten is weinig onderzoek gedaan. Een factor welke indirect samenhangt met scheiding en het zelfbeeld is de ouder-kind relatie. Scheiding kan een negatieve invloed hebben op de relatie tussen de ouder en het kind (Amato & Booth, 1996). Het blijkt dat adolescenten meer zelfvertrouwen ervaren wanneer ze een affectieve relatie met hun ouders hebben (Roberts & Bengston, 1993).

Ook wanneer er sprake is van veel conflicten tussen de ouders, kan dit een negatieve invloed hebben op het zelfbeeld van de adolescent (Amato, Loomis, & Booth, 1995). Tijdens het scheidingsproces vinden er vaak heftige conflicten tussen ouders plaats. Hierdoor kunnen adolescenten gevoelens van boosheid, onbegrip en angst ervaren. Zij kunnen het beeld van hun ouders als het 'goede voorbeeld' verliezen

wanneer het gaat om het aangaan van relaties. Ook kunnen zij betrokken raken bij ouderlijke ruzies. Dit kan ervoor zorgen dat adolescenten niet voldoende leren om problemen op een positieve manier op te lossen, met als gevolg dat zij een deel van hun zelfvertrouwen en zelfs het basisvertrouwen in de wereld kunnen verliezen (Smulders-Groenhuijsen, 2002).

Het blijkt dat de directe en indirecte gevolgen welke een scheiding met zich mee kan brengen een negatieve invloed kunnen hebben op de ontwikkeling van het zelfbeeld en de mate van zelfwaardering. Er wordt verwacht dat adolescenten met gescheiden ouders een lager zelfbeeld hebben dan adolescenten uit intacte gezinnen.

Sociale acceptatie

Uit diverse onderzoeken naar het effect van een scheiding op het welzijn van de adolescent blijkt dat een scheiding onder andere kan leiden tot problemen in de sociale relaties (Amato & Keith, 1991; Booth & Amato, 2001; Demo & Acock, 1988). Adolescenten met gescheiden ouders ervaren vaker gebrekkige vaardigheden om sociale contacten aan te gaan en hebben minder vertrouwen in een levenslang huwelijk dan adolescenten uit intacte gezinnen. Dit kan ertoe leiden dat stabiele relaties met moeite of zelfs niet tot stand komen (Amato & Sobolewski, 2001). Ook rapporteren adolescenten met gescheiden ouders minder tevredenheid op sociaal gebied, meer problemen en meer conflicten in hun eigen relaties in vergelijking met adolescenten uit intacte gezinnen (Amato, 2000).

De langdurige periode van conflicten tussen ouders, welke meestal plaatsvindt voorafgaand aan een scheiding, heeft als gevolg dat adolescenten die in dit proces betrokken zijn meer gedragsproblemen hebben en over minder sociale vaardigheden beschikken dan adolescenten die niet zijn blootgesteld aan conflicten (Long, Forehand, & Brody, 1987). Het lijkt er op dat de langdurige periode van conflicten tussen ouders meer effect hebben op de adolescent dan de daadwerkelijke scheiding zelf (Krishnakumar & Buehler, 2000; Long et al., 1987). Ook blijkt dat een hoge mate van conflicten tussen ouders negatieve gevolgen heeft voor de wederzijdse vriendschappen op school (Lindsey, Colwell, Frabutt, & MacKinnon-Lewis, 2011). De conflicten en verminderde gezinscohesie kunnen leiden tot problemen in de sociale interacties bij adolescenten. Een longitudinaal onderzoek bevestigt dat kwalitatief goede vriendschappen kunnen ontstaan wanneer adolescenten positieve en intieme relaties kunnen observeren. Zo is bij adolescenten die van ouders warmte en controle meekrijgen vastgesteld dat dit bij hen de sociale competentie vergroot (Cohn, Patterson, & Christopoulos, 1991).

Er wordt middels dit onderzoek getracht een antwoord te geven op de vraag of er een verschil is in de mate waarin adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen zichzelf sociaal geaccepteerd voelen. Verwacht wordt dat sociale acceptatie in mindere mate aanwezig is bij adolescenten met gescheiden ouders.

Ouderlijke betrokkenheid

De betrokkenheid van ouders bij het kind op gedrags- en emotioneel gebied vormt de basis voor het welzijn van het kind op de lange termijn (Wenk, Hardesty, Morgan, & Blair, 1994). Gespannen relaties met ouders kunnen leiden tot meer psychische klachten, welke tot ver in de volwassen jaren kunnen aanhouden (Umberson, 1992).

Onderzoek heeft aangetoond dat er een verband is tussen de kwaliteit van de ouderrelatie en de kwaliteit van de ouder-kind relatie (Erel & Burman, 1995). Wanneer de kwaliteit van de ouderrelatie laag is, zal de kwaliteit van de ouder-kind relatie zich ook als laag kenmerken (Orbuch, Thornton, & Cancio, 2000). Indien er sprake is van scheiding kan dit ook het geval zijn (Booth & Amato, 1994). Een belangrijk aspect van de kwaliteit van de ouder-kind relatie is de aanwezigheid van beide biologische ouders, welke zorgt voor de ontwikkeling van genderrollen die dienen als voorbeeld voor het kind. Dit kenmerkt zich door een hoog niveau van warmte, communicatie, controle en discipline. Alleenstaande ouders lijken te worden beperkt in deze aspecten, waarschijnlijk omdat zij geen steun kunnen ontvangen van een aanwezige partner (Thomson, McLanahan, & Curtis, 1992). Deze ouders ervaren hierdoor meer stress en hebben meer negatieve emoties die zij kunnen overbrengen op hun kind (Larson & Gillman, 1999), wat kan leiden tot een verlaging van de kwaliteit van de ouder-kind relatie.

Een scheiding blijkt een meer negatieve invloed op de relatie tussen vader en kind te hebben in vergelijking met de relatie tussen moeder en kind (Aquilino, 1994; Booth & Amato, 1994; Cooney, 1994; Kaufman & Uhlenberg, 1998). Ook is het negatieve effect van de scheiding op de vader-kind relatie van langere duur dan op de moeder-kind relatie. Vaders zullen zich mogelijk sneller terugtrekken uit het gezinsleven, waardoor de kwaliteit van de vader-kind relatie verslechtert (Booth & Amato, 1994). Dit kan ook doordat kinderen meestal bij hun moeder wonen, waardoor er minder contact is met vader in vergelijking met moeder (Cooney, 1994).

Er wordt verwacht dat adolescenten van gescheiden ouders minder ouderlijke betrokkenheid ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. Hierbij wordt er tevens geanalyseerd of er een verschil is tussen de betrokkenheid van vader en van moeder, waarbij er wordt verwacht dat de adolescenten van gescheiden ouders meer betrokkenheid ervaren van moeder dan van vader.

Samengevat wordt er verwacht dat adolescenten met gescheiden ouders meer agressief gedrag vertonen, meer depressieve gevoelens ervaren, een lager zelfbeeld hebben, een lagere sociale acceptatie en een lagere ouderlijke betrokkenheid ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. Er wordt verwacht dat adolescenten met gescheiden ouders lager sociaal-emotioneel functioneren dan adolescenten uit intacte gezinnen.

Methode

Populatie

Dit onderzoek is uitgevoerd onder 877 adolescenten in de leeftijd van 11 tot en met 17 jaar. Zij hebben op vrijwillige basis deelgenomen aan het onderzoek en deelname was anoniem. De gegevens zijn verzameld op 12 middelbare scholen in Nederland, specifiek uit de volgende provincies: één uit Limburg, één uit Zeeland, één uit Overijssel, twee uit Zuid-Holland, drie uit Brabant en vier uit Gelderland. De onderzoeksgroep bestaat uit leerlingen van het vmbo, de havo en het vwo. Van de gehele populatie is 46,5% jongen en 53,4% meisje. Van de ondervraagden komt 80,9% uit intacte gezinnen, heeft 16,9% gescheiden ouders en is van 2,9% een ouder overleden.

Procedure

Voor deze studie hebben de onderzoekers middelbare scholen benaderd voor deelname aan het onderzoek. De vragenlijst is door de onderzoekers in bestaande klassen geïntroduceerd en uitgedeeld, waarna de leerlingen de lijst individueel hebben ingevuld. Dit survey-onderzoek is cross-sectioneel en richt zich op de verschillen in het sociaal-emotioneel functioneren tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen. Om deze verschillen te onderzoeken is er een vragenlijst afgenomen onder adolescenten.

Meetinstrumenten

De vragenlijst Scholieren en Gezinnen voor Leerlingen 2011 is samengesteld uit standaardlijsten en bestaat uit 118 items. Deze lijst representeert diverse gebieden: agressie, depressie, angst, steun van ouders, sociale acceptatie, gevoel van eigenwaarde, conflicten tussen ouders en delinquentie. De interne consistentie van elke samengestelde lijst is beoordeeld op basis van de COTAN Documentatie (Evers, Lucassen, Meijer, & Sijtsma, 2010).

Agressie. Om agressiviteit te meten is gebruik gemaakt van de Direct and Indirect Aggression Scales (DIAS). De interne consistentie van deze lijst kenmerkt zich als goed (Bjorkqvist, Lagerspetz, & Osterman, 1992). In de DIAS zijn verschillende stijlen van agressie verwerkt. Dit onderzoek richt zich op directe en indirecte agressie, gemeten door middel van 11 items die gaan over hoe de adolescent zou reageren wanneer hij boos of kwaad is op iemand in de klas. Elk item wordt ingevuld op een vierpuntsschaal, die verloopt van 'nooit' tot 'heel vaak'. Een item uit deze vragenlijst wordt als volgt gesteld: 'Ik probeer de ander belachelijk te maken'. De interne consistentie van deze samengestelde lijst kenmerkt zich als goed (Cronbach's $\alpha = .83$).

Depressie. Bij het meten van depressie is gebruik gemaakt van de Children's Depression Inventory (CDI), welke een indicatie geeft van de ernst van de zelfgerapporteerde depressieve symptomen. De betrouwbaarheid en de begripsvaliditeit van de CDI kenmerken zich als voldoende (Evers, Braak, Frima, & VanVliet-Mulder,

2009). Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een verkorte versie van de CDI, die tien items telt (Craighead, Smucker, Craighead, & Ilardi, 1998). De adolescent geeft door middel van een vijfpuntschaal, welke verloopt van 'helemaal niet waar' tot 'erg waar', aan in welke mate een uitspraak bij hem past. Een item uit de vragenlijst wordt als volgt gesteld: 'Ik voel me vaak verdrietig'. De interne consistentie van deze samengestelde lijst kenmerkt zich als goed (Cronbach's $\alpha = .89$).

Zelfbeeld en sociale acceptatie. Om de gebieden sociale acceptatie en zelfbeeld te meten, is gebruik gemaakt van twee subschalen van de Competentie Belevingschaal voor Adolescenten (CBSA). Deze vragenlijst is bedoeld om een indruk te krijgen van de competenties van adolescenten op het gebied van eigenwaarde en de sociale acceptatie (Treffers, Goedhart, Veerman, & VanDenBergh, 2002). De betrouwbaarheid van de CBSA kenmerkt zich als voldoende en de begripsvaliditeit als goed (Evers, Braak, Frima, & VanVliet-Mulder, 2003). De constructen worden gemeten door tien items die gaan over de beleving van de adolescent zelf. Bij elk item worden steeds twee groepen jongeren beschreven waarbij de adolescent aankruist tot welke groep hij behoort en vervolgens in welke mate hij, 'helemaal' of 'een beetje' tot die groep behoort. Een item uit de vragenlijst voor zelfbeeld wordt als volgt gesteld: 'Sommige jongeren zijn vaak teleurgesteld in zichzelf, maar andere jongeren zijn bijna nooit teleurgesteld in zichzelf'. Een item uit de vragenlijst voor sociale acceptatie wordt als volgt gesteld: 'Sommige jongeren hebben veel vrienden, maar andere jongeren hebben niet zoveel vrienden'. De interne consistentie van de samengestelde lijst voor zelfbeeld kenmerkt zich als goed (Cronbach's $\alpha = .78$). De interne consistentie van de samengestelde lijst voor sociale acceptatie kenmerkt zich ook als goed (Cronbach's $\alpha = .70$).

Ouderlijke betrokkenheid. Het onderdeel over ouderlijke betrokkenheid is gebaseerd op de Network of Relationship Inventory (NRI). De interne consistentie kenmerkt zich als goed (Furman & Buhrmester, 1985). Dit onderzoek richt zich op de kwaliteit van de relatie tussen de adolescent en zijn of haar ouders, door de relatie met moeder en de relatie met vader apart te meten. Het onderdeel bestaat uit negen items die gescoord worden op een vijfpuntschaal, welke verloopt van 'nooit' tot 'meer kan niet'. Voor zowel moeder als vader worden dezelfde items gehanteerd. Een item uit de vragenlijst wordt als volgt gesteld: 'Bewondert en respecteert je moeder je?' en 'Bewondert en respecteert je vader je?'. De interne consistentie van deze samengestelde lijst kenmerkt zich als goed (Cronbach's $\alpha = .80$).

Datapreparatie en analysebeslissingen

Er is in alle gevallen sprake van een tweezijdige toets, waarbij een betrouwbaarheidsinterval wordt gehanteerd van 95%. Er wordt op deze manier, uit het oogpunt van voorzichtigheid, rekening gehouden met het feit dat het resultaat geheel tegen de vooraf vastgestelde verwachting in kan gaan. Voor de statistische analyse is

gebruik gemaakt van SPSS Statistics versie 19.0 (SPSS, Inc., 2010). Vooraf is gecontroleerd of er sprake is van type- en codeerfouten. In dit geval zijn deze verwijderd uit de data file.

Op alle aspecten wordt het verschil gemeten tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen en worden geanalyseerd door het uitvoeren van een onafhankelijke t-toets. Hierna is er voor de aspecten agressie, depressie en ouderlijke betrokkenheid een extra analyse uitgevoerd. Er is gekeken naar verschillen tussen jongens en meisjes van gescheiden ouders op het gebied van agressie en depressie. Voor het aspect ouderlijke betrokkenheid is het verschil geanalyseerd tussen de relatie met moeder en met vader. Dit is tevens geanalyseerd met behulp van een t-toets.

Resultaten

Agressie

Verwacht werd dat adolescenten met gescheiden ouders meer agressief gedrag vertonen dan adolescenten uit intacte gezinnen. De resultaten lieten echter zien dat er geen significant verschil is: $t(856) = -1.48, p = .14$.

Tegen de verwachting in blijkt dat er geen verschil is in het vertonen van agressief gedrag tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen.

Tevens werd verwacht dat jongens met gescheiden ouders meer agressief gedrag vertonen dan meisjes met gescheiden ouders. De resultaten wezen uit dat dit verschil significant is: $t(146) = 2.04, p = .04$. In overeenstemming met de verwachting blijkt dat jongens met gescheiden ouders meer agressief gedrag vertonen dan meisjes met gescheiden ouders. Tabel 1 geeft de beschrijvende statistieken weer.

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken van de Variabelen: Agressie en Depressie

	Familiestructuur	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Agressie	Intact gezin	710	1.47	.41
	Gescheiden ouders	148	1.52	.41
	Jongens gescheiden ouders	68	1.59	.40
	Meisjes gescheiden ouders	80	1.46	.42
Depressie	Intact gezin	710	2.12	.77
	Gescheiden ouders	148	2.32	.77
	Jongens gescheiden ouders	68	2.03	.73
	Meisjes gescheiden ouders	80	2.56	.71

Depressie

Verwacht werd dat adolescenten met gescheiden ouders meer depressieve gevoelens ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. De resultaten wezen uit dat dit

verschil significant is: $t(856) = -2.79, p = .01$. In overeenstemming met de hypothese blijkt dat adolescenten met gescheiden ouders meer depressieve gevoelens ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen.

Tevens werd verwacht dat meisjes met gescheiden ouders meer depressieve gevoelens ervaren dan jongens met gescheiden ouders. De resultaten wezen uit dat dit verschil significant is: $t(146) = -4.42, p < .001$. In overeenstemming met de hypothese blijkt dat meisjes van gescheiden ouders meer depressieve gevoelens ervaren dan jongens van gescheiden ouders. Tabel 1 geeft de beschrijvende statistieken weer.

Zelfbeeld

Verwacht werd dat adolescenten met gescheiden ouders een lagere zelfwaardering hebben dan adolescenten uit intacte gezinnen. De resultaten wezen uit dat dit verschil significant is: $t(716) = 2.30, p = .02$. In overeenstemming met de hypothese blijkt dat adolescenten met gescheiden ouders een lagere zelfwaardering hebben dan adolescenten uit intacte gezinnen. Tabel 2 geeft de beschrijvende statistieken weer.

Tabel 2

Beschrijvende Statistieken van de Variabelen Zelfbeeld en Sociale Acceptatie

	Familiestructuur	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Zelfbeeld	Intact gezin	579	3.14	.73
	Gescheiden ouders	121	2.98	.71
Sociale Acceptatie	Intact gezin	617	3.08	.68
	Gescheiden ouders	121	3.02	.63

Sociale acceptatie

Verwacht werd dat adolescenten van gescheiden ouders een lagere score ten op sociale acceptatie zullen hebben dan adolescenten uit intacte gezinnen. De resultaten lieten echter zien dat dit verschil niet significant is: $t(736) = .902, p = .37$. Tegen de verwachting blijkt dat er geen verschil is in de mate van sociale acceptatie die wordt ervaren door adolescenten van gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen. Tabel 2 geeft de beschrijvende statistieken weer.

Ouderlijke betrokkenheid

Verwacht werd dat adolescenten met gescheiden ouders minder ouderlijke betrokkenheid ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. De resultaten wezen uit dat dit verschil significant is: $t(811) = 4.00, p < .001$. In overeenstemming met de hypothese blijkt dat adolescenten van gescheiden ouders minder betrokkenheid van hun ouders ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen.

Tevens werd verwacht dat adolescenten met gescheiden ouders minder betrokkenheid ervaren van vader dan van moeder. De resultaten lieten echter zien dat er geen significant verschil is: $t(128) = 0.62, p = .53$. Tegen de verwachting in blijkt dat er

bij adolescenten van gescheiden ouders geen verschil is in ouderlijke betrokkenheid tussen vader en moeder. Tabel 3 geeft de beschrijvende statistieken weer.

Tabel 3

Beschrijvende Statistieken van de Variabele Ouderlijke Betrokkenheid

	Familiestructuur	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Ouderlijke Betrokkenheid	Intact gezin	684	3.55	.56
	Gescheiden ouders	129	3.33	.59
	Vader	129	3.31	.92
	Moeder	129	3.36	.65

Conclusies en discussie

Het doel van dit onderzoek was om de verschillen in het sociaal-emotioneel functioneren tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen vast te stellen. Verwacht werd dat adolescenten met gescheiden ouders lager zouden scoren op aspecten van het sociaal-emotioneel functioneren dan adolescenten uit intacte gezinnen.

Tegen onze verwachting in is er geen verschil gevonden in de mate van agressief gedrag tussen adolescenten met gescheiden ouders en adolescenten uit intacte gezinnen. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de puberteit, waarin de adolescenten zich bevinden, een rol speelt. Dit is een periode waarin adolescenten over het algemeen meer agressieve gedragingen laten zien, onder andere door groepsdruk om ergens bij te horen. Daarnaast zijn adolescenten ook bezig met het ontwikkelen van een eigen identiteit waardoor de behoefte kan ontstaan om met verschillende attitudes te experimenteren (Feldman, 2005). Agressie lijkt daarom niet slechts afhankelijk van de familiestructuur. Overigens blijkt dat jongens over het algemeen meer agressief gedrag vertonen dan meisjes, voor vervolgonderzoek wordt daarom aangeraden om na te gaan in hoeverre een scheiding ook invloed heeft op de gevonden verschillen tussen jongens en meisjes. Wanneer het gaat om het ervaren van depressieve gevoelens is er, zoals verwacht, een verschil gevonden tussen deze twee groepen. Adolescenten met gescheiden ouders ervaren meer depressieve gevoelens dan adolescenten uit intacte gezinnen. Hierbij ervaren meisjes meer depressieve gevoelens dan jongens. In overeenstemming met ander onderzoek blijkt dat jongens eerder externaliserende problemen laten zien en meisjes eerder internaliserende problemen (Storksens et al., 2006). Voor vervolgonderzoek is het ook bij dit aspect belangrijk dat onderzocht wordt in hoeverre de scheiding invloed heeft op de gevonden verschillen tussen jongens en meisjes.

Zoals werd verwacht is het zelfbeeld van adolescenten met gescheiden ouders significant lager dan dat van adolescenten uit intacte gezinnen. Dit komt overeen met

ander onderzoek dat aantoonde dat stressoren die samengaan met de scheiding een negatief effect kunnen hebben op de ontwikkeling van het zelfbeeld (Pawlak & Klein, 2010; Potter, 2010). Opvallend is dat, tegen de verwachting in, er geen verschil is gevonden in de mate van sociale acceptatie tussen de twee groepen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat het gemeten begrip, sociale acceptatie, specifiek gericht is op leeftijdsgenoten en niet op andersoortige sociale relaties. Een andere verklaring die hiervoor gegeven kan worden is dat adolescenten toegroeien naar zelfstandigheid en zich steeds meer losmaken van het gezin (Amato & Sobolewski, 2001). Gedurende dit proces krijgen adolescenten met positieve en negatieve relaties te maken, welke ook van invloed zijn op de mate van sociale acceptatie. Bovendien kan het zijn dat voor adolescenten uit dit onderzoek de invloed van de scheiding minder verstrekkende gevolgen heeft. Voor vervolgonderzoek wordt aangeraden om het begrip sociale acceptatie breder te benaderen en te meten om daarmee de kenmerken van adolescenten zichtbaar te maken welke gedurende de ontwikkeling ontstaan.

Wat betreft ouderlijke betrokkenheid wijst dit onderzoek, net als onze verwachting, uit dat adolescenten met gescheiden ouders minder betrokkenheid van hun ouders ervaren dan adolescenten uit intacte gezinnen. Uit ander onderzoek blijkt dat ouders die alleen moeten opvoeden vaak de steun missen van een partner, wat tot stress en negatieve emoties leidt. Deze kunnen worden overgebracht op de adolescent (Larson & Gillman, 1999). Dit kan leiden tot een verlaging van de ouder-kind betrokkenheid. Tegen onze verwachting in is er geen verschil gevonden in ouderlijke betrokkenheid van vader vergeleken met moeder bij gescheiden ouders. Dit in tegenstelling tot verschillende studies die aantonen dat de invloed van de scheiding het meeste invloed heeft op de relatie tussen vader en kind (Aquilino, 1994; Booth & Amato, 1994; Cooney, 1994; Kaufman & Uhlenberg, 1998). Dat dit niet als verschillend wordt ervaren door adolescenten uit dit onderzoek, kan te maken hebben met de invloed van de kwaliteit van de relatie tussen de ouders. Wanneer de relatie van gescheiden ouders zich niet kenmerkt als problematisch, zal de kwaliteit van de ouder-kind relatie vaak ook niet verminderen (Erel & Burman, 1995). Om dit vast te kunnen stellen zal bij vervolgonderzoek de kwaliteit van de relatie tussen de ouders gemeten moeten worden. Tevens blijkt uit onderzoek dat de afwezigheid van de vader niet per direct leidt tot een verminderde betrokkenheid van de vader bij de adolescent (Wenk et al., 1994). Vervolgonderzoek kan zich richten op in hoeverre de kwaliteit van de relatie tussen het kind en één van de ouders toe te wijzen is aan de scheiding of aan andere factoren.

Dat, in tegenstelling tot de verwachting, niet op elk aspect van het sociaal-emotioneel functioneren een verschil is gevonden, kan te maken hebben met meerdere factoren. Zo bleek tijdens het afnemen van de vragenlijsten in klassenverband dat adolescenten regelmatig vragen met elkaar bespraken en overlegden. Er kan daarom

niet uitgesloten worden dat de adolescenten elkaar niet beïnvloed hebben bij het invullen van de vragenlijst. Mogelijk speelt het soort onderzoek, namelijk cross-sectioneel, ook een rol. Om een breed begrip als sociaal-emotioneel functioneren te meten, kan beter gebruik worden gemaakt van een longitudinaal design. Voor vervolgonderzoek wordt daarom aangeraden om meerdere meetmomenten te gebruiken. Een andere verklaring voor het ontbreken van verschillen, kan te maken hebben met de invloed van meerdere factoren van een scheiding op het sociaal-emotioneel functioneren. Zo blijkt dat de periode voorafgaand aan de scheiding vaak een grotere rol speelt dan de definitieve scheiding (Krishnakumar & Buehler, 2000; Long et al., 1987). Daarnaast spelen ook de leeftijdsfase op het moment van de scheiding en het geslacht van de adolescent een zeer grote rol bij de sociaal-emotionele ontwikkeling van de adolescent (Lansford et al., 2004). Tevens zijn veranderingen in de leefomgeving van de adolescent als gevolg van een scheiding van invloed, zoals de mogelijkheid op verhuizing, wisselen van school, contact verliezen met één van de ouders of grootouders en hertrouwen van ouders. Dit kan een grote impact hebben op het leven van de adolescent in vergelijking met de relatief vrij stabiele en veilige leefomgeving welke adolescenten hebben gekend voorafgaand aan het scheidingsproces (Amato & Keith, 1991; Spruijt, 2006). Hierdoor kunnen adolescenten met gescheiden ouders zeer divers reageren op het scheidingsproces. Deze factoren zijn in dit onderzoek niet meegenomen waardoor mogelijke verbanden uitblijven. Het advies is daarom om deze aspecten ook te betrekken bij vervolgonderzoek.

Geconcludeerd kan worden dat adolescenten met gescheiden ouders deels lager sociaal-emotioneel functioneren dan adolescenten uit intacte gezinnen. Het blijkt dat de twee groepen op een aantal aspecten van het sociaal-emotioneel functioneren verschillende resultaten laten zien. Adolescenten met gescheiden ouders ervaren meer depressieve gevoelens, hebben een lager zelfbeeld en ervaren minder ouderlijke betrokkenheid dan adolescenten uit intacte gezinnen. Er is echter geen verschil gevonden op het vertonen van agressieve gedragingen en het ervaren van sociale acceptatie tussen beide groepen. Om het sociaal-emotioneel functioneren adequaat vast te stellen, zullen alle aspecten in toekomstig onderzoek specifiek geanalyseerd moeten worden. Tevens zal onderzocht moeten worden in hoeverre de aspecten onderling samenhangen en in hoeverre deze het begrip sociaal-emotioneel functioneren kunnen verklaren. Daarmee kan vastgesteld worden of alle aspecten in dit onderzoek het begrip volledig dekken.

Referenties

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Amato, P. R., & Booth, A. (1996). A prospective study of divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and the Family* 58, 356-365.
- Amato, P. R., & Cheadle, J. (2005). The long reach of divorce: divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and Family*, 67, 191-206.
- Amato, P. R., & Keith, B. (1991). Parental divorce and adult well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 43-58.
- Amato, P. R., Loomis, L. S., & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood. *Journal of Social Forces*, 73, 895-915.
- Amato, P. R., & Sobolewski, J. M. (2001). The effects of divorce and marital discord on adult children's psychological well-being. *American Sociological Review*, 66, 900-921.
- Aquilino, W. S. (1994). Later life parental divorce and widowhood: Impact of young adults' assessment of parent-child relations. *Journal of Marriage and Family*, 56, 908-922.
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Osterman, K. (1992). *The direct and indirect aggression scales*. Vasa, Finland: Abo Akademi University, Department of Social Sciences.
- Bolgar, R., Zweig-Frank, H., & Paris, J. (1995). Childhood antecedents of interpersonal problems in young adult children of divorce. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 34, 143-150.
- Booth, A., & Amato, P. R. (1994) Parental marital quality, parental divorce, and relations with parents. *Journal of Marriage and Family*, 56, 21-34.
- Booth, A., & Amato, P. R. (2001). Parental predivorce relations and offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*, 63, 197-212.
- Cherlin, A. J., Chase-Lansdale, P. L., & McRae, C. (1998). Effects of divorce on mental health through- out the life course. *American Sociological Review*, 63, 239-249.
- Cohn, D. A., Patterson, C. J., & Christopoulos, C. (1991). The family and children's peer relations. *Journal of Personal and Social Relationships*, 8, 315-346.
- Cooney, T. M. (1994). Young adults relations with parents: The influence of recent parental divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 56, 45-56.
- Craighead, W. E., Smucker, M. R., Craighead, L. W., & Ilardi, S. S. (1998). Factor analysis of the Children's Depression Inventory in a community sample. *Journal of Psychological Assessment*, 10, 156-165.
- Davis-Kean, P., & Sandler, H. M. (2001). A meta-analysis of measures of self-esteem for young children: A framework for future measures. *Child Development*, 72, 887-906.
- Demo, D. H., & Acock, A. C. (1988). The impact of divorce on children. *Journal of*

- Marriage and Family, *50*, 619-648.
- Erel, O., & Burman, B. (1995). Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A Meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, *118*, 108-132.
- Evers, A., Braak, M. S. L., Frima, R. M., & Van Vliet-Mulder, J. C. (2003). COTAN Documentatie. Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Evers, A., Braak, M. S. L., Frima, R. M., & Van Vliet-Mulder, J. C. (2009-2011). COTAN Documentatie. Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Evers, A., Lucassen, W., Meijer, R., & Sijtsma, K. (2010). COTAN Beoordelingssysteem voor de kwaliteit van tests. Zaandijk: Heijnis & Schipper.
- Feldman, S. (2005). *Ontwikkelingspsychologie*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Fuhrman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationship in their social networks. *Journal of Developmental Psychology*, *1*, 1016-1024.
- Hanson, T. L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Journal of Social Forces*, *77*, 1283-1315.
- Hetherington, E. M., & Kelly, J. (2002). *For better or for worse*. New York: Norton.
- Kaufman, G., & Uhlenberg, P. (1998). Effects of life course transitions on the quality of relationships between adult children and their parents. *Journal of Marriage and Family*, *60*, 924-938.
- Kelly, J. B. (2000). Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, *39*, 963-973.
- Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Journal of Family Relations*, *52*, 352-362.
- Krishnakumar, A. & Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family Relations*, *49*, 25-44.
- Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2004). Divorce and child behavior problems: Applying latent change score models to life event data. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, *11*, 401-423.
- Lansford, J. E., Malone, P. S., Castellino, D. R., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2006). Trajectories of internalizing, externalizing, and grades for children who have and have not experienced their parents' divorce or separation. *Journal of Family Psychology*, *20*, 292-301.
- Larson, R. W., & Gillman, S. (1999). Transmission of emotions in the daily interactions of single-mother families. *Journal of Marriage and Family*, *61*, 21-37.
- Lindsey, E. W., Colwell, M. J., Frabutt, J. M., MacKinnon-Lewis, C. (2011). Family

- conflict in divorced and non-divorced families: Potential consequences for boys' friendship status and friendship quality. *Journal of Social and Personal Relationships*, 23, 45-63.
- Long, N., Forehand, R., & Brody, G.H. (1987). Self-perceived and independently observed competence of young adolescents as a function of parental marital conflict and recent divorce. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 15-27.
- Orbuch, T., Thornton, A., & Cancio, J. (2000). The impact of marital quality, divorce, and remarriage on the relationships between parents and their children. *Marriage & Family Review*, 29, 221-246.
- Pagani, L., Boulerice, B., Tremblay, R. E., & Vitaro, F. (1997). Behavioural development in children of divorce and remarriage. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 38, 769-781.
- Pawlak, J., & Klein, H. A. (2010). Parental conflict and self-esteem: The rest of the story. *The Journal of Generic Psychology*. 158, 303-313.
- Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement. *Journal of Marriage and Family*, 72, 933-946.
- Roberts, R. L., & Bengston, V. L. (1993). Relationships with parents, self-esteem, and psychological well-being in young adulthood. *Journal of Social Psychology Quarterly*, 56, 263-277.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ross, C. E., & Mirowsky, J. (1999). Parental divorce, life-course disruption, and adult depression. *Journal of Marriage and Family*, 61, 1034-1045.
- Smulders-Groenhuijsen, L. (2003). *En ze leefden nog lang en gelukkig. Kinderen en scheiding*. Amsterdam, SWP.
- Spruijt, A. P. (2006). Ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen. *Tijdschrift van de Vereniging voor Kinder- en Jeugdpsychotherapie*, 32, 37-52.
- Spruijt, E., DeGoede, M., & VanDerValk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. *Patient Education and Counseling*, 45, 285-294.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- SPSS Inc. (2010). SPSS Statistics (Version 19.0) [Computer software]. IBM Corporation, NY: Somers.
- Storksen, I., Roysamb, E., Holmen, T., & Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 75-84.

- Thomson, E., McLanahan, S., & Curtin, R. B. (1992). Family structure, gender, and parental socialization. *Journal of Marriage and the Family*, *54*, 368-378.
- Treffers, P. D. A., Goedhart, A. W., Veerman, J. W., Van Den Bergh, B. R. H., Ackaert, L., & Rycke, L. (2002). *Handleiding competentie belevingsschaal voor adolescenten*. Lisse: Swets Test Publishers.
- Umberson, D. (1992). Relationships between adult children and their parents: Psychological consequences for both generations. *Journal of Marriage and Family*, *54*, 664-674.
- VanDerValk, I., Spruijt, E., DeGoede, M., Maas, C., & Meeus, W. (2005). Family structure and problem behavior of adolescents and young adults: A growth-curve study. *Journal of Youth and Adolescence*, *34*, 533-546.
- Wenk, D., Hardesty, C. L., Morgan, C. S., & Blair, S. L. (1994). The influence of parental involvement on the well-being of sons and daughters. *Journal of Marriage and the Family*, *56*, 229-234.